

Újra a *bagoly*-ról

1. A Magyar Nyelv 113. évfolyamának 3. számában jelent meg egy rövid írásom az addig ismeretlen eredetűnek tartott (l. TESz. 1: 217; EWUng. 1: 68) *bagoly* szóról (NÉMETH 2017). Elsősorban a *bogár* szó etimológiai lehetőségének párhuzamát láttam meg a *bagoly* hátterében. A felvetésem egy kérdésben összefoglalva: ha a *bogár* hangutánzó eredetű és a *búg* igével függhet össze, akkor lehet-e a *bagoly* töve is ez az ige (vagy ennek diakrón láncba illeszthető valamilyen változata)?

Alapvetően nem volt más célom, mint egy etimológiai ötlet bemutatása. Az etimológiai kutatások ugyanis a szófejtés bizonyításának különböző fokán eltérő „műfajt” képviselnek, legalsóbb szinten az etimológiai ötlet helyezkedik el (l. SZENTGYÖRGYI 2010: 43–46). Fontosnak láttam ötletemet abban a formában közreadni, hiszen egy egyszerű ötlet is jobb az ismerethiánynál, illetve az akörül kialakuló lehetséges párbeszéd szintén játékos hatással van a tudomány haladására.

Erre a felvetésre reagált előadásban (2019. április 30-án az MTA Nyelvtudományi Intézetében) és írt tanulmányt HORVÁTH LÁSZLÓ, amelyben a felvetett etimológia helyett (mert jobb eredetmagyarázattal ő sem tud szolgálni) a szófejtés egyes részeinek kifogásolásával és általánosabb szemléleti-módszertani okból való kritikájával foglalkozik. Bizonyos esetekben az ellenvetések jogosságát magam is elismerem, ugyanakkor módszertani oldalról nem látom okát. Nyilvánvaló, hogy a megfelelő adatok, az azokból levont következtetések és a szakirodalom ismerete mellett az etimológiában nagy szerepe van a tudós alkatának (RÓNA-TAS 2017: 43). Én magam nem módszertani hiányosságként fogom fel, hogy bizonyos kérdésekre nem tértem ki ötletemben.

A módszer hagyományos (BÁRCZI 1958/2001: 8–11): a számomra releváns adatokat elláttam – véleményem szerint szintén releváns – hangtörténeti és szemantikai magyarázattal, kitérve a névadás alapjára is. A szavak eredetének megítélése gyakran változhat (HONTI 2012: 52), az etimológia tudománya alapvetően ebben különbözik a nyelvtudomány más ágától. Ez szerintem így van rendjén, különösen történeti tudományok esetében. Ha mindenki azonos mennyiségű ismerettel rendelkezne, akkor nem lenne szükség az etimológiák bírálatára és a mögöttük álló érvelés vizsgálatára. Az ismeretek közti különbség a nyelvtudomány rendkívüli széttagoltsága (KISS 2005/2014: 86) mellett abból is adódik, hogy a kutatók eltérő mennyiségű adatot ismernek, illetve az adatokat máshogy vallatják. Így a HORVÁTH által elszalasztott lehetőségekként elkönyvelt hiányosságok meglátásom szerint a tudós ítélet különbségéből adódnak.

Válaszomban az ötletnél nem tudom magasabb bizonyítási szintre emelni korábbi felvetésemet, de remélem, hogy tisztázni tudok néhány kérdést. Fontos megemlíteni, hogy ismeretlen eredetű szó etimológiáját céloztam meg, a felhozott párhuzamok és a vizsgálatba esetlegesen bevonható elemek csak ötlet szintjén szerepelnek, releváns voltukat csak további vizsgálatok erősíthetik meg.

2. Az etimológiai szótárak adatain alapuló ötletben megvizsgáltam a *bagoly* történeti előfordulásait. Az 1389-es *Bogul* adat olvasatának kapcsán hoztam szóba az ómagyar kori

magánhangzók jelölésében megfigyelhető eltolódást, amelyet BENKŐ vetett fel (BENKŐ 1980: 89–93). Ez a lehetőség a *bogul* szóalakot is *bagol* vagy *bagoly* olvasattal láthatja el.

A *bög* igéből képzett *bögöly* szót is párhuzamba állítottam a *bagoly* szóval. A némi-képp közelebbi példa után nem tartottam szükségesnek a *sirály* analógiájára való kitérést, egy másik munkában akartam foglalkozni e szó körüli kérdésekkel, remélhetőleg hamarosan lehetőségem lesz rá.

A történeti-etimológiai szótár szerint *-ly* áll a *bagoly* végén (TESz. 1: 217), de diakrón szempontból éppen *-l* is lehet, hiszen ebből palatalizálódhatott. HORVÁTH LÁSZLÓVAL abban egyetértünk, hogy a korai írott formák nem nyújtanak kellő támpontot a kiolvasáshoz az azonos jelölés miatt. Ezért említettem meg, hogy a TESz. (talán az ismeretlen eredet miatt) *-ly*-re korlátozza a szóvég olvasatát a *bagoly* esetében, holott a *bögöly*-nél az *-l* ~ *-ly* lehetőségét megengedi. Ezért végső soron nem láttam szükségszerűen fontosnak, hogy kitérjek a szóvégi hang palatalizáltságának kérdésére.

3. A *bogár* szóval kapcsolatban is kitér HORVÁTH LÁSZLÓ bizonyos részletekre. BALÁZS JÁNOS korábbi tanulmányának és MOKÁNY SÁNDOR ezt az ötletet kiegészítő munkájának említését hiányolja. Majd hozzáfűzi, hogy az EWUng. a megfogalmazásom ellenében éppen BALÁZS etimológiája miatt a TESz.-től eltérően már nem tekinti ismeretlen eredetűnek, hanem belső keletkezésűnek, valószínűleg a *búg* ige származékának.

Valóban félrevezetett az EWUng. (BALÁZS ötletének meggyőző volta ellenére) óvatos megfogalmazása. Számomra egyértelmű volt, hogy BALÁZS szófejtésének legújabb változatát említsem meg. Végül a legutolsó ezzel foglalkozó mű, az EWUng. szócikkére hivatkoztam, emiatt hagytam el MOKÁNY ehhez képest korábbi munkáját. Az EWUng. szakirodalmi részéből egyébként sem derül ki, hogy éppen BALÁZS munkája miatt kapott más besorolást a *bogár*; hivatkozás BALÁZSNak csak az első tanulmányára és MOKÁNYra található – bár ez nyilván a szótárírói elvekkel függ össze. Nem volt szándékom bizonyos adatok elhallgatása.

HORPÁCSI említett cikkét nem ismertem, köszönöm, hogy HORVÁTH erre felhívta figyelmem. KISS JENŐ könyvét azért hagytam ki, mert nem lép túl a TESz. minősítésén. A filológiai alaposág persze megkívánja mindegyik felvételét, ugyanakkor nem gondolom, hogy hibát követtem volna el akkor, amikor a végső forrásra hivatkoztam.

Mivel a *bogár* szó etimológiájához semmi újat nem tudok hozzáfűzni, ezért azzal nem is foglalkoztam behatóbban annál, minthogy magát az alapötletet bővítettem ki. Így egyértelmű, hogy az ÚESz.-ben semmi alapja nincs az ötletem e szócikknél való említésének.

4. HORVÁTH számára nem kézenfekvő a *búg* : *bogár* : *bagoly* sorra a *mukkan* : *mókus* : *makog* analógia. Szerinte az elnevezés mögött álló hangadás különbsége miatt váltokozhat az azt tükröztető szavak hangalakja, és lényegében külön *muk-*, *mók-*, *mak-* ige-ötveket feltételez. Ezzel voltaképpen felülírja e szócsoport etimológiáját. A történeti kutatásban nagyobb erőt tulajdonít a szinkronián alapuló egyéni hangérzékelésének és jellemzően a köznyelvi jelentéseket rögzítő ÉKsz.²-nek. A váltakozás szerinte tehát csak látszólagos és alapjában az érzékelt hang minőségétől függ.

Ez nemcsak a felvetett ellenvetésben jelent nehézséget, hanem az etimológiai magyarázatban is gyenge lábon áll. Sőt ez valódi módszertani kérdés, hiszen a szinkrón és diakrón viszonyok szerencsétlenül keverednek a történeti magyarázatban. Ugyanis a *muk-*

kan, *mókus* és *makog* szavak töve azonos (TESz. 2: 825, 945, 972–973; EWUng. 2: 927, 989, 1002). Régi adataik között találunk olyan származékokat, amelyek világosan mutatják, hogy a hangérzékelés történeti korokban eltérő, de még inkább azt, hogy egy alapige különböző nyelvváltozatok történeti fejlődése során szétvált alakjai. A *makog* adataira lásd: 1673: *mokok*, *mokog*, 1702: *mokogásáról* (l. később újra), 1755: *makogott*, 1790: *makkan*. A *mókus* adatai: 1702: „Az evet méltán nevezetetik *mókus*nak az ő *mokogásáról*”, 1764: *Mókos*, 1818: *Mukuts*, 1834: *Mukutz*; az ÚMTsz. adataiból: *makkus*, *mokus*, *mukus*, *mukis*. Végül a *mukkan*-ra: 1784: *makkanni* és ÚMTsz. *mokkan*.

Az alapige a nyelv térbeli és időbeli változásának eredményeként válhatott szét több alakra az egyes belső változatokra jellemző egyéni folyamatokban a szóképzés és lexikalizáció során, amelyek között az összefüggés olykor el is vesztette átláthatóságát. Így a szinkroniában egymás mellé kerülő három különböző nyelvváltsfokot képviselő alak a történetiségben világosan összetartozik, de többnyire nem váltakozik, mert a különböző belső változatokban eltérő nyelvváltsfokon áll.

De a fenti példán kívül is találunk más onomatopoetikus ige alapuló állatnevet, amely szintén ilyen megoszlást mutat. Ez az adat mind a diakroniában, mind a szinkroniában megőrizte az összetartozást: *dungó* ~ *dongó* ~ *dangó*. Ennek van *dangócs* változata is; igaz, csak a *dangó* és *bagócs* izoglosszái mentén (IMRE 1987: 30–31). Ez a hármas megoszlás már tekinthető váltakozásnak, de csak a szótárban és a nyelvatlasz lapjain, vagy a nyelvjárási alakváltozat és a köznyelvi megfelelő egyidejű használatában. Ezért szerencsésebb a szinonima helyett tautonima névvel illetni ezt a viszonyt (IMRE 1987: 10). Diakrón szempontból BENKŐ szóhasadás-felfogásába (több szinten is) beilleszthető ez a különbségtétel (BENKŐ 1963/2003: 347). Ez a viszony illik GOMBOCZ által megadott hangutánzó-hangfestő igeik több jellemzőjére (GOMBOCZ 1913: 387–391). Így könnyen érthető, hogy a történetileg összekapcsolódó ige-tövek a köznyelvben nem feltétlenül mutatják felismerhetően az összetartozást.

5. HORVÁTH LÁSZLÓ érveléséből ezt mindenképpen kiemelném: „A jelentéstani, onomasziológiai elemek nagyrészt (noha nem teljesen) támogatják az eredetmagyarázatot. A feltételezett morfológiai mozzanat, a képzésmód szintén. Súlyos nehézséget jelent viszont az, hogy mind a *bagoly* szónak a *bugoly* változata, mind pedig a *büg* igenek a *bag* variánsa vagy az önállónak tekinthető *bag* ige hiányzik.” A súlyosság megítélése lehet szubjektív, de amíg a részletek tisztázatlanok maradnak, addig valóban bizonytalan az etimológia.

Ez a kijelentés legfeljebb a *bugoly* hiánya miatt lehet elgondolkodtató, de kizáró ok nem lehet, hiszen a *büg* igenek *bog* változatára éppen HORVÁTH utalt. Így a *bugoly* keresése, ha már a *bog* megvan, kevésbé lehet indokolt. Noha fontos szempont, hiszen a hozott analógiák tagjaiban kimutatható: *dungó*, *mukkan*. Valószínűleg egyébként hasonló analógiás hatások hozták létre ezeket a többirányú változásokat: az egyikben a középső nyelvváltsfok alapige a központi elem: *dong* (vö. *döng*), a másikban az alsó *makog* és felső *mukkan* ma tipikusabb, de régen a *mokog* talán alapvetőbb lehetett. Ennek tükrében továbbra sem látom akadályát a *dongó* > *dangó*, R. *mokog* > *makog* mintájára a *bogoly* > *bagoly* változás lehetőségének. Sőt a *dongó* esetében egy *dongó* > *dungó* változás is szóba jöhet, ami pedig a *bagoly* esetében nem feltétlenül következett be, ezért nincs **bugoly* adatunk.

Ha a hangutánzástól eltávolodunk, egy hangfestő csoport példája is azt mutatja, lehetséges a nyílt és a zárt forma együttélése; erre részletesebben a 7. pontban fogok kitérni.

Egyelőre csak a releváns régies és nyelvjárási alakokat említem, amelyek itt is láncot alkotnak: *bukdácsol* : *bokdácsol* : *bakdácsol* (ejtve: *bugdácsol* : *bogdácsol* : *bagdácsol* – egyes forrásközlésekben az alakváltozatok között felbukkan a *g*-s, zöngésségi hasonlulat tükröző írásmód is, pl. *bogdácsol*.)

6. A *búg* igéből való kiindulást nem tekintetem egyedüli lehetséges magyarzatnak. HORVÁTH LÁSZLÓ megfogalmazása ebben az esetben szerintem túl erős, szerencsésebb lett volna itt is megemlíteni a másik felvetésemet, nem csak a későbbiekben, mert azt sugallja, hogy az *u > o > a* változást tartom eredetibbnek. Ezáltal úgy tűnik, mintha nem ehhez tartozóan, hanem csak a *bögöly* párhuzamaként vettem volna fel a kétszeres nyíl-tabbá válás mellett az általam csak feltételezett **bog*, **bóg* igét is.

Amit tényleg ellenőriznem kellett volna, az a *bóg*, *bog* ige jelenléte a régiségben. Köszönöm, hogy e hiányosságra rámutatott HORVÁTH. Ha ezt megtettem volna, nemcsak rekonstrukcióként vettem volna fel a *bog* igét, hanem mint az EWUng. is mutatja, létező elemként, *bong* alakváltozattal (vö. *dung* ~ *düg*, EWUng. 1: 273). Én ellenben emiatt nem a hiányosságra koncentrálok, hanem a következtetés helyességére.

Így tehát a középső nyelvválásfokú *bogoly* lehetőségét rejti a cikkem, ilyen alakot egyébként közlök is: *bogoly* (ÜMTsz. 1: 304). Sőt korábban a BENKŐ felvetésén alapuló másik lehetőséggel bemutatott *bogul* alak akár így is kiolvasható. De *bugoly* változat valóban nem bukkan fel.

A palatális : veláris párok esetében bizonytalanságomat és a kétféle magyarzat lehetőségét fenntartó gondolatmenetem interpretálásában HORVÁTH megint egyoldalúan jár el. „Bár a hangalak motiváltsága önmagában is okozhat szabálytalanabb viselkedést, de számolhatunk rendszerszerű fejlődésekkel is. [...] A különlegesebb viselkedésre utalhat, hogy palatoveláris párhuzamok is kialakulhattak: *dong* ~ *döng*, *gyúr* ~ *gyűr* stb. – tehát hangutánzó alakpárok azonos nyelvválásfokon is létrejöhetnek.” – így fogalmaztam, ha kihagyjuk a hangváltozással foglalkozó részt. Ezzel kapcsolatban ezt írja HORVÁTH: „A *bagoly* : *bögöly* kettőst NÉMETH palatoveláris hangutánzó párokra utalva hozza szóba. Példái közül azonban csak a *dong* ~ *döng* megfelelő, mivel a *gyúr* ~ *gyűr* nem onomatopoeitikus (TESz., EWUng.)”.

Elismerem, talán a megfogalmazásom tényleg nem a legszerencsésebb. De látszik, hogy eleve kétféle lehetőséggel számolok. A hangrendi kérdések kapcsán a vesszővel ellátott sor első tagja vonatkozik az onomatopoeitikus háttérre, a második tag a rendszerszerű fejlődésre, amennyiben pl. az intenzitás kifejezése annak tekinthető. Bár ha már szóba jött a második páros, az azért gyanús, hogy az EWUng. magyarzatában (1: 502) a *gyűr* ismeretlen eredetű, de összefüggését a *gyúr*-ral olyan oldalról tartja elfogadhatónak, mint ahogy a hangutánzó *csattan* : *csetten*, *szortyogtat* : *szörtyögtet* összefügg. Ez így pedig a *gyúr* ige ötörök eredeztetése (1: 501) szempontjából vethet fel kérdéseket, hiszen a felhozott párhuzamok hangutánzó eredetűek. Ebből a szempontból azonban valószínűleg a hangfestő jelleget kellene vizsgálni.

7. A *búgás* és *huhogás* kapcsán a véleményünk nem tér el jelentősen. Én is arra gondoltam, hogy a hangadás megnevezése változott, vagyis az azt tükröztető hangsor más hangokkal történt. A madarak hangképzésének folyamatossága a *búgás* és szakaszossága a *huhogás* esetén sem döntő érv a két hangadás szétválasztására. Hangtörténeti érvek ki-

zárják, hogy a *búg* és *huhog* ige régiségben is az legyen, de ma szerintem is szinonima a madarak hangadásának leírására. A *búg* esetében azonban jelentésszűkülés miatt a beszélők felfogásában a baglyok kikerülhettek a lehetséges madarak közül, a *huhog* esetében a *h* (és a szóvégi képző) jelenléte miatt biztosan későbbi. Az ómagyar korra mindkettő jelenléte feltehető, de a *búg* talán némileg korábbi is lehet. Megfogalmazásom részben erre is utal; HORVÁTH szerint a régiségben is szinonimák lehettek, amivel maradéktalanul nem értek egyet.

Az etimológiai szótárak másrésztől felvetik annak a lehetőségét, hogy a *búg* alapszava egy *bú* indulatszó is lehet (TESz. 1: 378–379; EWUng. 1: 142), ebben az esetben valóban képző jelenlétével van dolgunk. Sőt ezzel párhuzamos lehet a *búgat* alak a *-gat* képzőbokrával, hiszen ez azt jelenti, hogy a két származék egyaránt a *bú*-ból való.

Itt már felvetődhetnek olyan morfológiai kérdések, hogy hogyan viszonyul egymáshoz a *búg*, *buhog* (NMTsz. 104) és a *huhog*. Hiszen egy *buhog* alak végén jobban érzékelhető a gyakortó képző, mint a *búg*-én. Annak az eldöntése, hogy így egy *buhog* : *búg* összefüggés elképzelhető-e, és hogy egy *suhog* : *súg*, *zuhog* : *zúg* és *vihog* : *víg* (e szó a TESz.-ben ismeretlen eredetű, l. 3: 1140–1141; az EWUng.-ban bizonytalan, l. 2: 1633) sorhoz hasonló analógia felállítható-e, további vizsgálatokat igényel.

További nehézséget jelent, hogy a *buhog* kapcsán ilyen nyelvjárási szavakat is találunk: *buha*¹ 'bagoly', *buha*² 'borzas, kócos', *buhagos* 'sűrű, tömött', *buhu* 'bagoly' és 'buksi, fej', valamint *buhú* 'nagy fülesbagoly', illetve talán még a *buhint* 'köhint' is ide sorolható (vö. NMTsz. 105). Ez látszólag ellene szól az általam felvetett etimológiának, és éppen a CzF. másik – amúgy gyengébbnek tűnő – magyarázatát erősítené (CzF. 1: 378), mely a névadás alapjául a madár busa, nagy fejét adja meg, így a *bog* névszóval kapcsolja össze. Ez inkább fordítva történhetett. Előbb lehetett a hangutánzó szó, amelyből a bagolyra alkalmazott név, majd abból a 'kócos' és 'tömött', végül az ilyen fej megnevezéséül szolgáló szó.

8. Szintén köszönöm HORVÁTHnak, hogy kitért a *bagócs* 'bögöly' példájára. Az adatot ismertem, de csak a *bögöly* nyelvjárási változataként, önálló szóként nem. A TESz.-féle magyarázat közül az elsőt támogatom is, az EWUng. magyarázatát én sem látom meggyőzőbbnek. A mondanivaló szűkítésekor emiatt az ellentmondás miatt is maradt ki: bővebb magyarázattal való ellátást igényelt volna bevonása, nem kívántam egy fél mondatot megemlíteni. Utólag lehet, hogy szerencsésebb lett volna.

Előadásában tovább is ment HORVÁTH, kifejezte értetlenségét azt illetően, hogy ha lenne **bag-* ige, akkor mi lenne a végén az *-ócs*. Véleményem szerint a *bogócs* > *bagócs* esetében a (népetimológiás?) **bagó* 'búgó' folyamatos melléknévi igenévhez kapcsolódhatott a *-cs* kicsinyítő képző. A *bagoly* szónak *bagó* alakja pedig talán a szóvégi mássalhangzó elmaradásából adódó nyúlás eredménye, nem pedig a *bagócs* alapszava.

Végül abban is egyetértünk, hogy a *bagzik* esetében a korábbi megfogalmazás kérdéses. Valóban adja magát a *-z* denominális képző felőli magyarázat, de továbbgondolva a **bag-* ige esetében nem zárható ki, hogy a szóvégi *-g*-t a nyelvérzék gyakortó ige képzőként fogta fel és a szót igeként értelmezte. Feltételezésem szerint a *bagzik* esetében szóba jöhet a *bak* főnévből való származtatás mellett a nyelvjárási *bag-* mint 'búg' igével való népetimológiás beleértés vagy vegyülés lehetősége is. Ha létezhetett a **bag-* ige, akkor a *bog*-nak nyelvjárási változata lehetett a régiségben is. De talán szerencsésebb a *bog-* igéből való származékok kialakulása után feltenni (talán csak az etimológia transzparensségének elvesztése után) a nyíltabbá válást.

Még ki kell térni a *bagzik* ~ *bakzik* ige esetében néhány morfológiai kérdésre. HORVÁTH azt mondta, hogy ezeknek alapszava a *bak* főnév lehet, a *g*-s változat zöngésség szerinti hasonulás eredménye. Csakhogy a régi és nyelvjárási alakok vizsgálatánál a magyarázatnak itt is tovább kell mennie, hiszen néhány részlet nála is tisztázatlan marad.

Igék esetében is, képző után találunk efféle a végződést, pl. *fárad* : *fáradozik*. Így tehát az a kifogás sem olyan egyértelmű, hogy mit keresne a *bagzik*-ban a *z* elem. Hiszen ha valóban érezhető a *-g* képzőnek (l. fent *bú* : *búg*), amely népetimológias beleértését a **bag-* igei tö elhomályosulása is okozhatta, akkor a *-z* jelenléte is indokoltabbá válik. Így a *bagozik* alakok (*bak* : *bagzik* : *bagozik*) sem feltétlenül névszói tövüek. Lásd még a *bagoz*, *bakozik*, *baklat*, *baklatik* alakot is (NMTsz. 48, 50). E két *l*-t mutató változat esetében talán a *zaklat* ige és családjának 'zörej, láрма' és 'izeg-mozog' meg 'izgága személy' jelentésű származékok besugárzásának vizsgálatát is fontosnak tartom (a TESz. még ismeretlen eredetűnek tartja a *zaklat* igét, de a *zakatol* igét hangutánzóznak, 3: 1184–1185; az EWUng. már összeköti a szócsaládot, 2: 1658–1659). Ha más oldalról nem is, népetimológias alapon, hiszen így a *baklat* esetében is a *zaklat*-féle hangadást és mozgást tekinthették a névadás alapjának.

Emellett talán érdemes lenne azt is megvizsgálni a *bak* névszón kívül, hogy milyen viszonyban van a *bagzik* és *bakzik* a részben régies, hangfestő és nyelvjárási szinten terebélyes szócsaláddal: *baksál*, *baktat*, *bagadozik*, *bakadoz*, valamint *bukik*, *bukdácsol* : *bogdácsol* : *bakdácsol* (vö. TESz 1: 224–225; EWUng. 1: 72; a Nszt. még a *bagdácsol* alakot is közli, 4: 345–346).

Én mindenképpen távolabb tartanám egymástól a kiejtés és íráskép (másodlagos) viszonyát ebben a kérdésben. HORVÁTH véleményével szemben nem gondolnám, hogy a *bagzik* esetében a *búg*, *bóg* szavak írásmódja lenne döntő a *bakzik* alakkal szemben. Talán inkább a tájnyelvi alak igen korai köznyelvi szintre emelkedése vagy a szóalakok vegyülése (*bog* ige nyelvjárási *bag* változata és a *bak* állatnév vegyülése) vagy a népetimológia erősebb, végső soron a hagyomány elve jöhetne szóba.

Ez utóbbi viszont felvet további kérdéseket. Mert kisebb kronológiai bonyodalom van a származékok és a tőszó körül. Az EWUng.-ban a *bak* első biztos szn.-i előfordulása 1211-ből, köznévi 1329-ből való, a TESz.-ben 1395 körülről. Ezzel szemben a *bagzik*-nak 1283-ból van a *Bokzou* szn. adata, köznévi 1519-ből, a TESz.-ben *k-s* alak 1604-ből van. Ennek megemlézése egyáltalán nem lényegtelen, még akkor sem, ha természetesen az adatok a véletlennek kitéve maradtak fenn, ugyanis ez magyarázatot igényel és gyengíti az érvelést. Főleg, hogy a korai ómagyarban még mindkét irányú hasonulás is lehetséges volt (E. ABAFFY 2003: 311–312), és éppen *bakzik* alakot kellene várnunk köznyelvi szinten is. Ezen etimológia szerint a *bagzik* ige *bak* + *-z(ik)* elemsorának kiejtése [bakszik] is lehetett, és ezzel egy másik sorba, az *-sz* képzősök közé is illeszkedhetne a korabeli beszélők tudatában (vö. *fekszik*, *alszik* stb.).

9. Ismeretlen eredetű szavak etimológiájának megfejtése az egyik legizgalmasabb, de egyúttal a legnagyobb kihívással járó feladat. E szavak jelentős része lehet hangutánzó, hangfestő háterű, e szócsoport vizsgálata belső problémáik miatt különféle módszert igényel. Amit tehetünk, az az ötletek óvatos felvetése a távolabbi kapcsolatok felvázolásával. De az ötlet mindig jobb az ismerethiánynál.

Ugyanakkor az is egyértelmű, hogy egy erős etimológia a minden részletre kiterjedő magyarázat. A *bagoly* megfejtésére irányuló ötletem nem volt ilyen. Bár szerintem nem

feltétlenül szükséges és nem is mindig lehetséges, hogy egy kutató egyszerre feleljen minden kérdésre.

Remélem, válaszom után ismét csökkent a *bagoly* körüli ismeretlenek száma. Ha bizonyos kérdések egyértelmű megválaszolására a párbeszéd kialakulása után sincs lehetőség, akkor újabb adatok felkutatására, illetve távolabbi kapcsolatok és összefüggések felismerésére kell törekedni. Bízom benne, hogy a *bagoly* körül kialakult közös gondolkodás a tudomány hasznára válik – sőt kívánatosabb is volna több vita a tudományos életben.

Hivatkozott irodalom

- E. ABAFFY ERZSÉBET 2003. Hangtörténet [Ómagyar kor]. In: KISS JENŐ – PUSZTAI FERENC szerk., *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest. 301–351.
- BÁRCZI GÉZA 1958/2001. *A magyar szókincs eredete*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- BENKŐ LORÁND 1963/2003. Adalékok az ősmagyar szóhasadás eseteihez. In: HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ szerk., *Nyelv és tudomány – anyanyelv és nyelvtudomány. Válogatás Benkő Loránd munkáiból* 1. ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest. 346–374.
- BENKŐ LORÁND 1980. *Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegeimlékei*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- CzF. = CZUCZOR GERGELY – FOGARASI JÁNOS, *A magyar nyelv szótára* 1–6. Emich / Athenaeum, Pest / Budapest, 1862–1874.
- ÉKsz.² = *Magyar értelmező kéziszótár*. Főszerk. PUSZTAI FERENC. 2., átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.
- EWUng. = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1–2. Hrsg. BENKŐ, LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993–1995.
- GOMBOCZ ZOLTÁN 1913. Hangutánzás és nyelvtörténet. *Magyar Nyelv* 9: 385–391.
- HONTI LÁSZLÓ 2012. Hangtani és szemantikai megfelelés az uralisztikai etimológiai kutatásban. *Nyelvtudományi Közlemények* 108: 43–60.
- HORVÁTH LÁSZLÓ 2019. *A bagoly* eredetmagyarázatahoz. *Magyar Nyelv* 115: 205–211. <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2019.2.205>
- IMRE SAMU 1987. *Nyelvjárási szókészletünk néhány szerkezeti kérdése a magyar nyelvátlasz alapján*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KISS JENŐ 2005/2014. Etimológia és nyelvtudomány. In: JUHÁSZ DEZSŐ szerk., *Kérdések és válaszok a nyelvtudományban. Jelen, múlt, jövő. Válogatás Kiss Jenő tanulmányaiból* 2. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 85–88.
- NMTsz. = *Nagy magyar tájszótár*. Főszerk. KISS GÁBOR. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2019.
- NÉMETH DÁNIEL 2017. *A bagoly* és társai. *Magyar Nyelv* 113: 356–357. <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2017.3.356>
- Nszt. = *A magyar nyelv nagyszótára* 1–[7]. Főszerk. ITTÉZS NÓRA. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 2006–[2018].
- RÓNA-TAS ANDRÁS 2017. Vítás magyar etimológiák. Válasz Honti Lászlónak. *Nyelvtudományi Közlemények* 113: 37–84. <https://doi.org/10.15776/NyK.2017.113.2>
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2010. *A tihanyi apátság alapítólevele mint a magyar nyelvtörténeti kutatások forrása*. ELTE BTK, Budapest. [Doktori disszertáció.]
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.
- ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár* 1–5. Főszerk. B. LÖRINCZY ÉVA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979–2010.

NÉMETH DÁNIEL

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem